

S. S. Mokuljski

VOLTER

*D*EVOLUTA

S. S. Mokuljski

VOLTER

Preveo
Ilija Kecmanović

Beograd, 2017.

UVOD: BIOGRAFIJA

Svi glavni idejni i umetnički pravci u francuskoj književnosti prve polovine XVIII veka ukorenjeni su u Volterovom delu. Volter je bio priznat kao vođa celog starijeg pokolenja francuskih prosvetitelja i, kao takav, imao je ogroman međunarodni uticaj i ugled. Obdaren sjajnim umom i retkom spisateljskom mnogostranošću, bio je u isto vreme pesnik i dramski pisac, romanopisac i satiričar, publicista, istoričar i filozof. Delovao je u svima oblastima ljudske misli, ispoljavajući u svakoj od njih veliki slobodouman podstrek i vatrenu političku narav. Izuzetno nadaren popularizator, učinio je duhovnom potrebom Francuske a i drugih evropskih zemalja mnoštvo ideja, za čije širenje i razvijanje treba da zahvalimo upravo njemu, iako on, često, nije bio njihov tvorac. Dao je pečat svoje misli celom prosvetiteljskom pokretu XVIII veka, koji se često ne naziva zabadava Volterovim vekom.

Volterova raznostrana književno-društvena delatnost razvijala se na izvanredno sadržajnim temeljima, prepunim najraznovrsnijih činjenica i događaja iz života. Stoga je upoznavanje sa Volterovom biografijom neophodno za pravilno shvatanje njegovog stvaralaštva u različitim etapama.

Pravo Volterovo ime je Fransoa Mari Arue (François-Marie Arouet, 1694—1778). Prezime Volter (Voltaire) u stvari je pseudonim nastao putem anagrama piščevog pravog porodičnog imena i dodavanjem slova l i j (i) — početnih slova reči *le jeune* (mlađi).

Rođen je u Parizu, u porodici bivšeg beležnika, koji je služio kao blagajnik u Glavnoj kontroli. Školovao se kod isusovaca, u koležu Luja Velikog (1704—1711). O svojim učiteljima izražavao se nejednako. Najviše je cenio predavača retorike Porea (Porée), koji ga je zadužio time što je u njemu još u školskoj klupi probudio ljubav prema pozorištu. U celini, Volter se negativno izražavao o odvojenom od života, apstraktnom pravcu obrazovanja koje je dobio u školi. „Ja nisam znao”, pisao je docnije, „da je Fransoa i zarobljen kod Pavije, ni gde se nalazi Pavija; nisam poznavao

zemlju u kojoj sam se rodio, ni osnovne zakone ni interese svoje otadžbine; nisam se nimalo snalazio u matematici, nimalo u zdravoj filozofiji; znao sam samo latinski jezik i gluposti”.

Još u školskoj klupi Volter pokazuje sjajne sposobnosti i počinje da piše stihove. Bio je i dalje dečak kada je predstavljen čuvenoj kurtizani Ninoni de Lanklo, Sent Evremonovoj prijateljici, koja se ushićuje njegovim umom i zaveštava mu 2000 livri da nabavi knjige. Volter je voleo da se naziva Ninoninim naslednikom i napisao je kasnije njenu biografiju.

Završivši kolež, Volter je, na navaljivanje svoga oca, koji je želeo da mu sin postane pravnik, počeo da uči prava. Ali maštao je o uspehu u književnosti i težio da se kreće u aristokratskom društvu. Njegov kum, opat Šatonef, uveo ga je u Tampl, aristokratsko-raskalašnički kružok koji se okupio oko Vandoma. U tom kružoku, u kome se veselo provodio život, kod Voltera su se rano razvili slobodnjaštvo i skepticizam i odnos pun nepoštovanja prema vladajućim krugovima.

Taj odnos došao je do izražaja u njegovim satiričnim pesmicama i epigramima, u kojima se drznuo da potkači i samog regenta Filipa Orleanskog, nazvavši ga rodoskrvnikom i trovačem. Ovi ispadi nisu ostali bez posledica: Volter je zatvoren u Bastilju, gde je proveo oko godinu dana (1717—1718). U zatvoru je napisao tragediju *Edip* i počeo da radi na epopeji *Anrijada*.

Uskoro posle izlaska iz Bastilje, Volter je doživeo prvi veliki književni uspeh.

Prikazivanje *Edipa* donelo mu je slavu i nateralo ljude da govore o njemu kao o dostojnom nasledniku Korneja i Rasina. Filip Orleanski smesta menja svoj stav prema njemu i dodeljuje mu zlatnu medalju i penziju. Volter počinje da ostvaruje sjajan uspeh u književnosti. Izvojevavši mesto prvog francuskog pesnika-tragičara, počinje da stiče i slavu epskog pesnika. Potajno 1723. godine štampa, u Ruanu, spev *Liga, ili Anri Veliki (La Ligue, ou Henri lé Grand)*, koji predstavlja prvu skicu istorijske epopeje *Anrijada (La Henriade, 1728)*, posvećene širenju verske trpeljivosti; u njoj se idealizuje Anri IV kao slobodoljubiv

i prosvećen monarh. Još pre objavljivanja *Lige*, Volter je nastojao da zainteresuje društvo za svoj spev, priređujući javno čitanje *Lige* po aristokratskim domovima. U isto vreme štampao je i prvu svoju antireligioznu pesmu *Pismo Uraniji, ili Za i protiv* (*Épître à Uranie, ou le Pour et le Contre*, 1722); namenio ju je svojoj prijateljici Žili de Ripelmond, koja se borila sa nastupima verske sumnje.

Kad mu je bilo trideset godina, Volter je već bio prvi pesnik Francuske, koga su svi smatrali naslednikom slavnih književnih tradicija veka Luja XIV, i koji je, i pored svoga slobodnjaštva, bio još uvek veoma daleko od prosvetiteljstva. On je visoko cenio pokroviteljstvo kraljice Marije Leščinski, od koje je dobijao penziju (u isto vreme kad i penziju od kralja). Ali snovi o uspehu na dvoru nisu mu zavrtili pamet. Rešivši se da sebi obezbedi materijalnu nezavisnost u odnosu prema čuvenim mecenama i izdavačima, povezo se sa svetom finansijskih manipulanata i, ulazeći u različite trgovačke poslove, stvorio postepeno krupan imetak.

Sjajno napredovanje mladog Voltera prekinuo je njegov sukob sa mladim aristokratom De Rohanom, koji je naredio svojim lakejima da ga izudaraju štapovima. Uzalud je Volter pokušavao da nađe sud koji će suditi čoveku koji ga je uvredio. Pozvao je De Rohana na dvoboj, ali ovaj je o tome obavestio policiju, i Volter se, po drugi put, obreo u Bastilji (1726). Ovoga puta odsedeo je u njoj svega pet meseci, a zatim je pušten na slobodu, pod uslovom da odmah otputuje u Englesku.

Volterovo trogodišnje bavljenje u Engleskoj (1726—1729) predstavlja prekretnicu u njegovom duhovnom razvitku. Tamo je neobično proširio svoj književni i društveni vidokrug. U Engleskoj se upoznao ne samo sa delima engleskih klasika, koji su se vaspitali na francuskim uzorima (Drajden, Uičerli, Kongriv, Adison, Pop), nego takođe i sa delima Milтона i Šekspira, koji su mu otkrili novi svet poetskih slika. Ali još više no engleska književnost, osvojile su ga engleska nauka i filozofija. Upoznao se sa radovima Bekona, Loka, Njutna, Šeftsberija i Kolinza, pod čijim se uticajem odlučno opredelio za filozofski deizam engleskog tipa, napustivši svoje

mladalačko površno slobodnjaštvo. Sa jednim od najviđenijih engleskih deista, lordom Bolingbromom, sprijateljio se još u Francuskoj, gde je ovaj proboravio nekoliko godina u izgnanstvu. Bolingbrom je u Londonu ljubazno prihvatio Voltera, pomogao mu da nauči engleski jezik i upoznao ga sa najčuvenijim piscima, filozofima i državicima. Volter je često posećivao sednice engleskog parlamenta i postao je vatren poštovalac engleskog ustava. On je, kao i Monteskeje, u Engleskoj video zemlju istinske verske i političke slobode. Njega je naročito iznenadilo kako visoko mesto zauzimaju u engleskom društvu umetnici i naučni radnici. Nikada nije zaboravio Njutnovu svečanu pogrebnu ceremoniju u Vestminsterskoj opatiji (1727) i voleo je da ističe kako su u Engleskoj Lok i Adison bili na visokim državnim dužnostima i kako su uživali veliko poštovanje, dok su u Francuskoj u isto vreme pisci živeli od milostinje koju su primali od kraljeva i velmoža, a filozofi su se skoro stalno nalazili pod prismotrom vlasti.

Volter je 1729. godine dobio dozvolu da se vrati u Francusku. Došao je u Pariz u punom zamahu svojih stvaralačkih snaga i pun engleskih utisaka, i razvio je neobično plodonosnu spisateljsku delatnost. Štampao je svoj prvi istorijski rad *Istorija Karla XII* (*Histoire de Charles XII*, 1731), koji je napisao u Engleskoj i koji je imao veliki uspeh zahvaljujući piščevoj izvanrednoj veštini izlaganja istorijskih događaja. Napisao je i prikazao nekoliko tragedija u kojima ima čitav niz pozajmica iz Šekspira — *Brut* (*Brutus*, 1730), *Cezarova smrt* (*La mort de Cesar*, 1731), *Erifila* (*Eriphile*, 1732), *Zaira* (*Zaïre*, 1732), od kojih je poslednja doživela zaista slavodobitni uspeh i koju su savremenici jednoglasno proglasili „komadom koji očarava”. No najveći utisak ostavila je njegova knjiga *Filozofska pisma* (*Lettres philosophiques*, 1734), koju je objavio prvo na engleskom (1733) a tek onda na francuskom jeziku, i koja je u isto vreme izišla pod naslovom *Pisma pisana iz Londona o Englezima* (*Lettres écrites de Londres sur les Anglais*). U ovoj knjizi Volter je izložio svoje engleske utiske usput međusobno poredeći engleski i francuski društveni život. Ta poređenja pretvorila su se u odlučno

izobličavanje mračnjaštva koje je carovalo u Francuskoj, verske netrpeljivosti i zaostalog feudalnog uređenja. Knjiga je izazvala ogroman skandal; njen izdavač strpan je u Bastilju a knjiga je javno spaljena, po naređenju pariskog parlamenta, kao knjiga „koja sa-blažnjava, koja je u suprotnosti sa religijom, sa dobrim naravima i sa uvažavanjem vlasti”. Volter je izbegao zatvor samo na taj način što se blagovremeno sklonio iz Pariza.

Našao je utočište u Siru, na imanju svoje prijateljice markize D’Šatle, koje se nalazilo na granici između Šampanje i Lotaringije. Tu je, u miru i spokojstvu, proveo više od deset godina, baveći se egzaktnim naukama, filozofijom i poezijom. Markiza D’Šatle, koju je Volter nazivao „božanstvenom Emilijom”, izvršila je na njega veoma blagotvoran uticaj. Kao jedna od najobrazovanijih žena Francuske, ona je dobro znala klasične jezike, bavila se matemati- kom, prevela je na francuski jezik kapitalno Njutново delo *Matematički principi prirodne filozofije*, propratila ga svojim tumačenji- ma, i objavila originalan rad o Lajbnicovoj filozofiji. Otmeno druš- tvo mnogo je ismevalo „učenu damu” D’Šatle, koja je provodila vreme između matematike i ljubavi, ali ona nije pridavala nikakav značaj tom ismevanju, podsticala je Voltera da se bavi naukom i odvrćala ga od polemike sa reakcionarnim literatima koji su ga napadali (kao na primer opat Defonten), i od objavljivanja suviše oštih satiričnih napisa, posebno — čuvene *Orleanske device*, koju je ona u rukopisu čuvala kod sebe pod ključem.

Živeći u Siru, Volter nije prekinuo veze sa Parizom. On je vodio opširnu prepisku sa prijateljima. Sem toga, saznavao je pariske no- vosti od mnogobrojnih markizinih gostiju koji su dolazili u Sir. Kako je strasno voleo pozorište, u Siru je ustrojio domaću scenu, na kojoj je prikazivao svoje komade i ponekad u njima glumio. Godine pro- vedene u Siru bile su veoma plodonosne u njegovoj literarnoj delat- nosti. Tu je napisao niz ozbiljnih filozofskih radova, među kojima *Osnove Njutnove filozofije* (*Éléments de la philosophie de Newton*, 1738) i *Traktat o metafizici* (*Traité de Métaphysique*, 1734), u kome je izložio svoje filozofske poglede. Tu je uglavnom završio i svoj

kapitalni istorijski rad — *Vek Luja XIV (Le Siècle de Louis XIV, 1739—1751)*. Tu je napisao i niz svojih najpoznatijih tragedija — *Alziru (Alzire, 1736)*, *Meropu (Mérope, 1743)* i *Muhameda (Mahomet, 1741)*. Tu je, najzad, napisao i niz pesničkih dela — satirični spev *Svetski čovek (Le Mondain, 1736)*, koji slavi blago civilizacije i ismeva učenje crkve o blaženom životu Adama i Eve u raj, didaktični spev *Reč o čoveku (Discours sur l'homme, 1738)*, koji je napisao podražavajući srodni Popov spev, i već pomenutu *Orleansku devicu (La pucelle d'Orléans)*, koju je počeo oko 1730. i dovršio 1735. godine, ali koja je prvi put štampana dvadeset godina kasnije.

Uprkos merama predostrožnosti koje je preduzimala madam D'Šatle, neka Volterova dela izazvala su veliku razdraženost u vladajućim krugovima. To je davalo povoda markizi da strahuje za slobodu svoga prijatelja. U naročito opasnim trenucima, ona je otpremala Voltera u Holandiju ili Belgiju, kuda je obično putovao pod tuđim imenom, iako nikada nije bio potpuno neprimećen.

Posle desetogodišnjeg odsustvovanja, Volter se 1745. godine vratio u Pariz, gde je, neočekivano, naišao na blagonaklon prijem na dvoru. Njegovom zaštitnicom načinila se nova ljubimica Luja XV, koja je dobila titulu markize Pompadur i postala neokrunjena vladarka Francuske. Kako se odavno poznavala sa Volterom, postarala se da ga privuče dvoru. Zahvaljujući njoj, povereno mu je da napiše operu za svečanost povodom Dofenovog venčanja. Ta opera, koja nosi naslov *Navarska princeza (La princesse de Navarre, 1745)*, i za koju je Ramo napisao muziku, donela je Volteru veću slavu u dvorskim krugovima negoli njegova najbolja umetnička dela, iako je sam imao o njoj veoma rđavo mišljenje i nazivao je vašarskom lakrdijom.

Sada je Volter obasipan milostima dvora: 1745. godine imenovan je kraljevskim istoriografom i dobio je dvorsku titulu, a naredne godine izabran je najzad za člana Francuske akademije, koja je do tada dva puta (1734. i 1743. godine) odbijala njegovu kandidaturu.

Volterov uspeh na dvoru bio je kratkotrajan. Njegovim neprijateljima pošlo je za rukom da ga zavade sa markizom Pompadur:

saopštili su joj neke šale na njen račun i Volteru je valjalo da napusti dvor. Neko vreme proveo je u Sou, kod vojvotkinje Di Men (1746), gde je napisao svoje prve filozofske pripovetke i tragediju *Semiramida* (*Sémiramis*), od koje datira njegovo suparništvo sa Krebijonom. Posle kratkog boravka u Siru, sa madam D'Šatle otišao je u Linevil, u Lotaringiji, na dvor bivšeg poljskog kralja Stanislava Lesinskog (1748). Ovaj put odigrao je u Volterovom ličnom životu sudbonosnu ulogu. U Linevilu se markiza D'Šatle upoznala s mladim pesnikom Sen Lanberom, stupila s njim u intimne odnose i, posle godinu dana, tu i umrla na porođaju (1749). Emilijina smrt bila je težak udarac za Voltera, jer njegova osećanja prema njoj bila su jedina duboka veza koju je imao u svome životu.

Posle smrti markize D'Šatle Volter je zauvek napustio Sir i preseleo se u Pariz. Pozvao je sebi svoju nećaku gospođu Deni, koja ga nije napuštala do smrti. U svom pariskom domu ponovo je ustrojio domaće pozorište, u kome je nastupao njegov omiljeni učenik Leken, koji je docnije postao najveći tragičar Francuske XVIII veka. I dalje se takmičeći sa Krebijonom, Volter je napisao tragedije *Orest* (*Oreste*, 1750) i *Spaseni Rim* (*Rome sauvée*, 1750). One su mu donele odlučnu pobedu nad suparnikom, koga je protiv njega podsticala markiza Pompadur. Neprijateljski odnos dvorskih krugova prema Volteru imao je za posledicu to da je njegova kandidatura za Akademiju nauka i za Akademiju natpisa¹ dvaput propala. Volterovo živo učešće u filozofskoj borbi koja se bila razbuktala u to vreme, njegov odlučan stav kojim je uzeo u zaštitu Monteskjeov *Duh zakona* i generalnog kontrolora Mašoa, koji je bio uveo porez na crkvena dobra, ubrzo su učinili nemogućnim Volterov dalji boravak u Parizu. To ga je primoralo da prihvati uporne pozive pruskog kralja Fridriha II da pređe u Berlin — pozive koje je dotada odlučno odbijao.

Fridrih II bio je davnašnji vatreni obožavalac Voltera, sa kojim je započeo prepisku još dok je bio prestolonaslednik (1736). U to doba

¹ Akademija osnovana pod Lujem XIV. Njeni članovi sastavljali su natpise za spomenike.

Volter još nije bio razmažen obožavanjem krunisanih glava, i zanosna pisma pruskog princa, koji se oduševljavao poezijom, muzikom i filozofijom, laskala su njegovom samoljublju. Poverovao je u Fridrihovo slobodnjaštvo i video u njemu budućeg ostvarioca svoga političkog ideala, „prosvećenog apsolutizma”. Fridrih je od ranih godina osećao najdublji prezir prema nemačkoj književnosti i kulturi, nije uopšte čitao nemačke pisce, a sam je mnogo pisao na francuskom jeziku — u stihu i u prozi, jako se ponoseći svojim zvanjem „francuskog pisca”. Udvarajući se Volteru, slao mu je na uvid svoje književne radove koje je Volter redigovao. Kad je Fridrih, 1740. godine, posle smrti svoga oca Fridriha Viljema I, postao pruski kralj, počeo je da saleće Voltera da pređe u Berlin, gde je on bio okupio oko sebe mnoge pisce, slobodne mislioce, među njima Italijana Algarotija, francuskog filozofa-materijalistu Lametrija i francuskog matematičara Mopertija, koga je postavio za predsednika Berlinske akademije nauka. Ne želeći da napusti markizu D’Šatle, Volter je odbijao pozive „filozofa iz San Susija” (kako je Fridrih voleo sebe da naziva).

Godine 1743. Volter je došao kod Fridriha u Berlin u diplomatskoj misiji, da ga u ime francuske vlade nagovori da raskine savez sa austrijskom caricom Marijom Terezijom. Saznavši za tu misiju, Fridrih se na svaki način trudio da pokvari Volterove odnose sa francuskim Ministarstvom vojnim, koje ga je bilo poslalo u Prusku, ne bi li tako omeo Volterov povratak u Francusku. Ipak Fridrihove spletke nisu donele željeni ishod. S druge strane, i Volter se vratio u otadžbinu ne izvršivši misiju koja mu je bila poverena. Posle smrti markize D’Šatle, njega više ništa nije zadržavalo u Francuskoj, i odlučio je da pređe u Berlin da bi otvoreno izrazio svoj prezir prema francuskoj vladi.

U Potsdam (Fridrihovo prebivalište kraj Berlina) Volter je došao u julu 1750. godine. Fridrih ga je, u prvi mah, obasuo počastima i nagradama. Postavio ga je za dvorskog komornika, dodelio mu je orden i veliku apanažu, dao mu je i stan u svome dvorcu. Za sve to, Volter je trebalo da pregleda Fridrihove književne sastave. Uveče bi večeravao sa kraljem i filozofima iz njegove okoline, dajući

maha svojoj duhovitosti i praveći smele ispade protiv predrasuda svake vrste. U Fridrihovom dvorskom pozorištu, članovi kraljevske porodice izvodili su Volterove komade. Volter je bio ushićen i nazivao je Fridriha severnim Solomonom, praveći se kao da i ne primećuje njegovu despotsku ćud.

No takvo, naoko dobro drugovanje kralja sa filozofom, nije moglo da bude dugog veka. Iz Voltera je sve češće izbijao kritičan odnos prema feudalnim navikama njegovog krunisanog „pokrovitelja”. Primećujući te nove crte kod pesnika u kome je hteo da vidi samo uslužnog dvoranina, Fridrih je počeo da se udaljava i nazvao ga je, u jednoj od svojih oda, suncem na zapadu. Volter se osvetio kralju uporedivši njegove stihove sa prljavim rubljem koje mu kralj šalje na pranje. Fridrih mu nije ostao dužan i nazvao ga je, u razgovoru sa Lametrijem, narandžom koja se baca pošto se iz nje iscedi sok. Sazrevao je raskid, a kao povod poslužio je sukob između Voltera i Mopertija. Moperti je isključio iz Berlinske akademije nauka matematičara Keniga, optuživši ga za naučni falsifikat. Volter je uzeo u zaštitu Keniga i, iskorišćavajući to da je Moperti postavio niz sumanutih naučnih zamisli (na primer: iskopati rupu do centra Zemlje, podići grad u kome će svi stanovnici govoriti samo latinski, i tome slično), ismejavao je Mopertija u veoma jetkom pamfletu — *Dijatriba doktora Akakija, papskog lekara (Diatribes du docteur Akakia, médecin du pape, 1751)*. Fridrih je izgubio strpljenje, naredio je da se *Dijatriba* spali na jednom od berlinskih trgova i lično je odgovorio na Volterov paskvil nazvavši ga lažljivcem. Tako su kod „filozofa iz San Susija”, koji je u prvo vreme nosio masku „prosvećenog” monarha, sve više izbijali na površinu grubi despotizam i samovolja.

Raskid između kralja i pesnika bio je sada potpun. Volter je vratio Fridrihu orden i komornički ključ, ali je Fridrih pokušavao da ga zadrži u Pruskoj. Tada je Volter napustio Potsdam pod izgovorom da ide u banju na lečenje (1753). Iz Lajpciga je uputio novi pamflet na Mopertijev račun, a u Goti je počeo da iznosi naglas Fridrihove satirične stihove protiv niza krunisanih glava. Fridrih je konačno bio van sebe. Po njegovom naređenju, Volter i njegova

rođaka zadržani su u Frankfurtu, gde su proveli u zatvoru pet nedelja, što je Volteru poslužilo kao materijal za satirične napade na nemačko „gostoprinstvo”. Sećanje na godine provedene u Fridrihovoju Pruskoj dobilo je docnije izraz u sjajnoj satiri naravi pruskog plemstva u filozofskom romanu *Kandid*.

Napustivši granice Nemačke, Volter je neko vreme putovao po mnogim mestima Elzasa i Lotaringije i živeo u raznim gradovima Francuske, između ostalog i u Lionu, ne odlučujući se da se pojavi u Parizu. Uzrok tome je bilo krajnje neprijateljsko raspoloženje prema njemu Luja XV, koji ga je smatrao dezterterom. Mnogo je Volterovom ugledu naškodilo u to vreme širok odjek njegove *Orleanske device*, a isto tako i pojava prvih svezaka njegovog kapitalnog dela *Ogled o naravima i duhu nacija* (*Essai sur les moeurs et l'esprit des nations*, 1753—1758), u kome bespoštedno raskrinkava fanatizam hrišćanske religije. Računajući da je za njega nemoguće da se nastani u Francuskoj, Volter se rešio da se naseli u Švajcarskoj i kupio je, u jesen 1754. godine, živopisno imanje u okolini Ženeve, koje je nazvao Delis („Délices” — „Uživanje”). Tu je provodio letnje mesece, a za zimsko boravište kupio je sebi gospodsko poljsko imanje Monrion u okolini Lozane. Četiri godine posle toga kupio je još dva imanja na francuskoj teritoriji blizu švajcarske granice — Turne i Ferne. Živeći naizmenično sad na jednom sad na drugom od tih imanja, voleo je da kaže: „Filozofi moraju da imaju dve ili tri rupe, da bi se sakrili od pasa koji ih progone”.

Konačno se 1760. godine nastanio u Ferneu, gde je živeo neprekidno skoro do svoje smrti. Preselio se u Ferne usled niza neprijatnosti koje su mu priređivali grubi ženevski kalvinisti, koje je razjarivalo njegovo slobodnjaštvo. No tek u Ferneu, na granici između Francuske i Švajcarske, Volter se najzad osećao potpuno spokojan. „Moje dve prednje šape su u Švajcarskoj a dve zadnje u Francuskoj”, pisao je jednom prijatelju. „Ja sam tako udesio svoj život da se mogu smatrati podjednako nezavisnim i na ženevskoj teritoriji i u Francuskoj.” U docnijim godinama njegovog života nije bilo više nikakvog znatnijeg događaja. Ali taj mirni način

života bio je u suprotnosti sa živom literarno-društvenom delatnošću koju je razvio tih poslednjih dvadeset godina svoga života.

Opšti pravac te delatnosti značajno se izmenio već od prvog dana Volterovog dolaska u Delis. Dok je do 1755. godine bio u prvom redu pisac-umetnik koji je ispunjavao svoja dela publicističkim materijalom, posle 1755. godine bio je pretežno publicista koji živo učestvuje u napetoj ideološkoj borbi što se razvijala u to vreme. Postaje revnosta saradnik Didroove i Dalamberove *Enciklopedije*. Naziva sebe njihovim trgovačkim pomoćnikom, vodi živu prepisku sa Dalamberom, preporučuje mu saradnike i piše mnoštvo članaka o pitanjima istorije, filozofije, morala i jezika, koji su potom sabrani u jednom izdanju od devet svezaka pod naslovom *Pitanja u vezi sa Enciklopedijom* (*Questions sur l'Epcyclopédie*, 1770—1772). U svojim pismima Dalamberu Volter poziva enciklopediste da budu jedinstveni, da zaborave sitne nesuglasice. „Želeo bih da filozofi stvore složnu, prisnu zajednicu članova posvećenih u jedan posao — tada bih umro zadovoljan”, piše Dalamberu. On stalno upućuje vatrene pozive: „Okupljajte svoje stado, ujedinjujte se po mogućnosti protiv fanatizma. Braćo, budite složni”. Osnovna izreka oko koje je hteo da okupi sve borce naprednog „filozofskog” tabora bila je borba sa religioznim sujeverjem i fanatizmom katoličke crkve. Tu izreku uobličio je u čuvenoj rečenici: „Uništite bestidnicu!” („Ecrasez l' infâme!”), kojom je počinjao ili završavao mnoga svoja pisma šezdesetih godina. On sam posvetio je borbi sa netrpeljivošću i fanatizmom ogromno mnoštvo dela najrazličitijih rodova. Razvio je tu temu u nizu „filozofskih” tragedija — *Olimpija* (*Olympie*, 1763), *Gebri, ili Netrpeljivost* (*Les Guèbres, ou l' Intolérance*, 1768), *Zakoni Minosa* (*Les Lois de Minos*, 1772). No češće je izlagao svoje misli u publicističkim raspravama, pamfletima, brošurama i lecima, koji su imali najširi odjek u celoj Evropi. Mnoge od tih svojih brošura objavljivao je pod različitim pseudonimima: Dimarse, Bolingbrok, Jum, „Tampone, doktor Sorbone”, „opat Bižeks”, „opat Bazen i njegov nećak, duhovnici pruskog kralja”, „rabin Akiba”, „Aleksej, arhiepiskop novgorodski”, i

mnogim drugim. Svi ti pseudonimi nisu nikoga zavaravali, i čitaoci bi smesta poznali lava po njegovim kandžama.

Daleko od toga da je Volter uvek smatrao za potrebno da prikrija svoje autorstvo pseudonimom. Najoštrije i najsmelije otvoreno je publicistički istupao protiv fanatizma katoličke crkve. Počevši od 1762. godine, postavio je sebi za cilj da raskrinkava svaku vrstu gadosti i zločina koje su vršili sudski organi predrevolucionarne Francuske pod pritiskom crkvenih fanatika.

Njegov novi metod borbe okarakterisao je Kondorse sledećim rečima: „Čim se dogodi kakav bilo akt fanatizma ili zločina protiv čovekoljublja, Volter odmah glasno objavljuje širom cele Evrope imena vinovnika”.

Jedan od prvih takvih izgređa bio je slučaj protestanta Žana Kalasa, trgovca iz Tuluze. On je, 1762. godine, kažnjen na osnovu optužbe da je ubio sina koji je bio prešao na katolicizam, međutim, njegov sin se obesio zbog dugova. Saznavši za taj slučaj, Volter je primio u svoj dom rođake kažnjenog trgovca i sakupio sve dokumente koji su utvrđivali Kalasovu nevinost. Zatim je počeo da podbunjuje, iskoristio je sve svoje veze sa višim krugovima, razaslao je velikom broju lica brošure u kojima je bila izložena istorija Kalasovog procesa, privukao je javno mnjenje u njegovu korist i izdejtvo-vao reviziju procesa pred pariskim parlamentom. Ta revizija dovela je do rehabilitacije dobrog imena kažnjenoga i do vraćanja prava njegovoj porodici. Sva Evropa je sa uzbuđenjem pratila tok toga slučaja: među potpisima koji su skupljani za porodicu Kalas našla su se imena lica iz najrazličitijih zemalja. U toku svoje borbe za Kalasovu rehabilitaciju, Volter je napisao *Raspravu o toleranciji* (*Traité de la Tolérance*, 1763), u kojoj je pitanja izazvana Kalasovim slučajem postavio na široku načelnu osnovu i objavio veliki istorijski materijal o verskim gonjenjima kod raznih naroda!

Za Kalasovim slučajem došao je sličan slučaj drugog protestanta, Sirvena, koji je 1765. godine optužen za ubistvo svoje maloumne kćeri. Volter je utrošio devet godina da bi dokazao njegovu nevinost. Umešao se i u slučaj Labara i D’Etalonda, koji su osuđeni na

tešku kaznu zbog pevanja bezbožnih pesama i razbijanja raspeća. Volter je sklonio kod sebe D'Etalonda, koji je uspeo da se sakrije od suda, i obeležio žigom sramote Labarove krvnike. U to vreme Volterovo negodovanje dostiglo je vrhunac. On je pisao Dalamberu: „Stidim se što pripadam naciji majmuna koji se tako često preobraćaju u tigrove... Ne, sada nije vreme za šalu, duhovitosti nema mesta dok traje pokolj. Zar je moguće da se nalazimo u otadžbini filozofije i umetnosti? Ne, ovo je otadžbina Vartolomejske noći. Stid me je da sam do ove mere uzbudljiv i naprasit u svojim godinama. Ja plaćem za decom kojoj čupaju jezike... Ja sam bolestan starac, meni se to može oprostiti”.

Osim žrtava verskog fanatizma, Volter je uzimao u zaštitu i druge nevino stradale ljude, na primer generala Lalija, koji je 1766. godine kažnjen zbog veleizdaje, iako je bio kriv samo za vojnički neuspeh. Volter je takođe vodio odlučnu borbu i protiv ostataka kmetstva i uzimao u zaštitu seljake koji su živeli na imanju manastira Sen Klod (1770—1777). Svoje imanje Ferne uredio je na „filozofski način”. Kad se nastanio u Ferneu, tamo je našao seoce od osam kućica, a onda je od Fernea napravio napredno mestašće od 1200 stanovnika, ne računajući emigrante koji su u njemu našli sklonište od verskih progona. Za njih je napravio stanove i davao im je novac za snabdevanje, koristeći ih kao radnu snagu u velikoj radionici satova i tkačnici koju je ustrojio. Ponosio se time što u Ferneu nije bilo verske mržnje između katolika i protestanata, koji su obavljali službu božju u istoj crkvi.

Kao vrlo bogat spahija koji je raspolagao velikim imetkom, Volter je živio u Ferneu kao pravi mali knez. Međunarodna slava „ferneskog patrijarha” učinila je od njegovog imanja mesto hadžiluka obrazovanih ljudi svih zemalja. Njemu su dolazili na poklonjenje ne samo pisci, umetnici i filozofi, nego i prosvećeni aristokrati, i čak i monarsi mnogih država. Sa njim su se stalno dopisivali Fridrih II, Katarina II, Gustav III Švedski, Kristijan II Danski, poljski kralj Stanislav Ponjatovski i drugi. Jedino je Luj XV i dalje imao neprijateljski stav prema najvećem francuskom piscu, koji je bio pravo oličenje razuma i savesti svoga veka.

Smrcu Luja XV uklonjena je zabrana na osnovu koje Volter nije smeo da se pojavi u Parizu. Početak vladavine Luja XVI obeležen je liberalnim strujanjima. U takvim uslovima, njegovi pariski prijatelji počeli su da ga uporno pozivaju u Pariz. Posle dugih kolebanja, odlučio je da, u februaru 1778. godine, poseti svoj rodni grad. Njegov dolazak u Pariz pretvorio se u pravi narodni praznik. Na svakom koraku priređivano mu je veličanstveno odobravanje, obasipan je cvećem. Parižani su pozdravljali u njemu ne samo velikog pesnika nego i velikog građanina, Kalasovog branioca. Čuveni američki borac za slobodu Bendžamin Frenklin, doveo je Volteru svoga unuka da ga blagoslovi. Francuska Akademija izabrala ga je za svoga predsednika. Prikazivanje poslednje Volterove tragedije *Irene* (*Irène*, 1778), u Francuskoj komediji, kome je i sam prisustvovao, pretvorilo se u počasno slavlje velikog pesnika; njegovo poprsje ovenčano je na sceni lovorovim vencem uz neprekidne ovacije celog gledališta.

Osamdesetčetvorogodišnjak nije mogao da izdrži sve to. Neprekidno nervno uzbuđenje podrovalo je njegove snage, i laka prehlada pokazala se za njega smrtonosnom. Umro je 30. maja 1778. godine. Crkveni ljudi, pošto im nije pošlo za rukom da ga navedu na to da se odrekne svoje „bezbožne” delatnosti, odbili su da ga sahrane. Njegov nećak opat Mino potajno je izneo njegovo telo iz Pariza i sahranio ga u opatiji Seljer, u Šampanji. Vlada je zabranila da se piše o Volterovoj smrti i da se prikazuju njegovi komadi, da bi se izbegle demonstracije.

Docnije je francuski revolucionarni narod odao posmrtnu počast piscu u kome je video jednog od najvećih preteča revolucije. Po odluci Narodne skupštine, Volterov prah je 1791. godine svečano prenesen u Panteon — grobnicu velikih ljudi Francuske, boraca za narodnu slobodu. Tu su Volterovi posmrtni ostaci našli mesto pored posmrtnih ostataka njegovog protivnika Rusoa.

O AUTORU

Stefan Stefanovič Mokuljski (1896—1960) bio je ruski historičar književnosti, dramaturg i pozorišni kritičar, doktor filoloških nauka. Doktorirao je na Kijevskom univerzitetu, koji se u to vreme zvao Imperatorski univerzitet Sv. Vladimira. Živeo je i radio u Lenjingradu i Moskvi. Bavio se teorijom i historijom pozorišta i bio glavni urednik *Enciklopedije pozorišta*.

Odmah po završavanju osnovnih studija počeo je da se bavi pedagoškim radom. Bio je šef Katedre za svetsku književnost Lenjingradskog univerziteta i na Pedagoškom institutu. Takođe je držao nastavu historije pozorišta pri Istorijskom institutu i Pozorišnoj akademiji.

Naučno interesovanje Mokuljskog bilo je prosvetiteljska epoha u Francuskoj. Autor je mnogih radova o Molijeru, Ž. Rasinu, Volteru, P. Kornelu kao i o italijanskoj književnosti od XIII do XVI veka, i italijanskoj dramaturgiji XVII.

Smatra se jednim od osnivača nauke o teatru u Rusiji. Autor je dvotomnog dela *Istorija zapadnoevropskog pozorišta od antike do XIX veka* i *Hrestomatije historije zapadnoevropske književnosti*.

Podsticao je objavljivanje izdanja na ruskom jeziku kao urednik antologija i zbirki B. Brehta, E. Hofmana, L. Pirandela i drugih. I danas ima istaknuto mesto među teoretičarima pozorišta.

SADRŽAJ

I	Uvod: biografija	5
II	Filozofski pogledi.....	19
III	Istorijski radovi.....	29
IV	Estetski pogledi.....	34
V	Nove misli u antičkim stihovima.....	56
VI	Didaktički spevovi.....	66
VII	Lakokrila sablja poezije.....	73
VIII	Filozofske pripovesti	78
IX	Odjeci i uticaji „volterijanstva”.....	92
	O autoru.....	101